

ПРИЗАБУТІ КАЗКИ

Призабуті казки

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ ПРИДНІПРЯНЩИНИ

Зібрала й опрацювала
ОЛЬГА МАК

Обкладинка й ілюстрації
МИХАЙЛА МИХАЛЕВИЧА

ОБ'ЄДНАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ
ІМ. ЛЕОНІДА ГЛІБОВА.

1977.

Торонто

Онтаріо

Канада.

Half-Forgotten Tales

UKRAINIAN FOLK TALES OF DNIPRO REGION

Compiled and edited
by
OLGA MAK

Cover and Illustrations
by
MYCHAYLO MYCHALEWYCH

ASSOCIATION OF UKRAINIAN WRITERS FOR CHILDREN AND YOUTH

1977

Toronto

— Ontario —

Canada

ДУРЕНЬ ЗІ СТУПОЮ*)

Частенько чуємо, як люди кепкують, що хтось там носиться з чимось там, неначе дурень зі ступою. Та не всі знають і не всі пам'ятають уже, звідни така приказка взялася. А воно, бачите, була колись така пригода:

Жив собі один чоловік. Не те, щоб був злидар, але й не який там багач. Мав хату, пару волів, воза і ступу. Та було в того чоловіка ще й синів троє: два розумних, а третій дурний. І як прийшлося тому чоловікові вмирати, то він відписав на найстаршого сина хату, середущому присудив пару волів із возом, а наймолодшому, дурному, — ступу.

От люди й кажуть тому дурневі:

— А що, Іване, скривдив тебе батько? Братам — хату й воли з возом, а тобі лишень саму ступу!

— А чого там! — відповідає дурень. — Мені ступа наймиліша: я її завжди можу з собою носити, а хати чи волів не міг би.

— Тю, дурню! — сміються люди. — Та навіщо ж тобі її носити?

— Бо я зроду любив ступи носити.

— А вже носив коли?

— Не носив, бо не мав. А тепер маю, то й носитиму.

— Та вона ж важка-важенна!

— Нічого, — каже дурень, — у мене сили доволі.

Сміються люди, але що з дурного питати?

---

*) Ступа — пристрій для оббивання луски з зерна: гречки, проса, ячменю тощо.

І так воно пішло, як дурний сказав. Ідуть, бувало, брати в поле і беруть зі собою носи, чи там якийсь інше знаряддя, а дурень — ступу. Ідуть брати на весілля, чи там на христини, то один бере паляницю, другий — пляшку горілки, а дурень — знову ступу. Ідуть до церкви — дурень і до церкви ступу на плечах двигає. Удвоє згинається, мало дороги носом не поре, крекче, але несе.

От якось вибралися брати на ярмарок. Запрягли волів, сіли на віз і поїхали. А наймолодший брат за ними пішки йде і ступу на плечах таскає. Аж поперек йому тріщуть, піт очі заливає, ноги підгинаються.

— Та ти, дурню, клади вже ступу на віз! — кажуть брати.

А дурень:

— Е-е, ні, братці! Ще чого доброго з нею може щось статися. Краще вже я її нестиму.

От приїхали вони на ярмарок, щось там продали, щось купили, а тоді пішли до корчми по чарці горілки випити. Чи багато там випили, чи мало, чи довго сиділи, чи ні, але за той час їм цигани волів украли. Зостався самий віз із дишлем. Що його у світі Божому робити?! Хоч бери і людям на сміх сам у воза запрягайся та й вези додому. Подумали брати, подумали і вирішили воза продати. Як той казав: узяв чорт корову — нехай бере й теля.

Продали воза, взяв той середущий брат гроші за пазуху, та й тьопають додому пішки. Ідуть та й ідуть, коли ж брат лап за пазуху, а пазуха порожня: згубив гроші! Отже, ні волів, ні воза — пропала батькова спадщина!

Приходять вони вже в село, а тут нова біда: старшого брата хата згоріла. І той уже спадщини не має. Тільки дурний радіє.

Удвоє згинається, мало носом дороги не поре, кречче, але несе.

— Бачите, — каже, — тепер я серед вас найбагатший! Спасибі покійному батькові, що мене найкраще обділив!

Спересердя старші брати мало його не побили, та погамувалися: завіщо його бити, коли він дурний!

Посідали брати й зажурилися: що його робити, що починати, коли ні до чого й рук прикласти? Подумали, подумали та й урадили.

— Ходімо, — кажуть, — у світ мандрувати, кращої долі шукати.

От побрали вони торби на плечі, взяли трохи сухарів та ще там чого й пішли. Старші брати з торбами, а наймолодший таки зі ступою.

Ідуть вони від села до села, від міста до міста та й зайшли далеко — аж за треті ріки, за треті ліси, за треті гори. Прийшли в якесь місто, а там люди такі бідні, такі зажурені, що й не сказати.

Питають їх брати:

— Чого це ви, люди, такі бідні й такі зажурені?

— Спало на нас лихо велике, — відповідають люди: — завівся тут гурт розбійників, — дванадцять чоловіків, а тринадцятий отаман, — і життя від них нема. То палять, то грабують, то вбивають, а такі всі силачі, що ніхто не важиться їх половити.

— Оце справді нещастя! — кажуть брати. — Ті наймо ж мерщій із цього міста, бо ще й ми можемо у біду попасти.

Вийшли вони на дорогу та й подалися чимдуж геть. Старшим братам легко з порожніми торбами за спинами (бо вже всі харчі поїли), а молодшому зі ступою непереливки.¹⁾ Вже що й ступа важка, а й від голоду обімлів. Ледве ноги волочить.

---

¹⁾ Непереливки — трудно, важко.

— Тепер я серед вас найбагатший.

Йдуть брати, поспішають, та все полем, та все полем, та так їх і ніч у полі застала. Ані тобі села, ані якої хати — лишень один старий дуб при дорозі.

Кажуть старші брати:

— Отут під цим дубом і заночуємо. А ти, — наказують молодшому, — виліз на цього дуба та подивися довкола, чи справді де розбійників не видно.

— Добре, — відповідає той. — Лишень, поки я лазитиму, ви тут моєї ступи постережіть, щоб з нею чого не трапилось.

— Та вже постережемо. Лізь!

Виліз дурень на самий вершечок дуба, подивився на всі боки та як не закричить:

— Ой, браття, справді розбійники їдуть! Дванадцяттеро їх, а попереду отаман. Усі на конях і просто на цей дуб дорогу держать!

Полякалися брати. Що тут у світі Божому чинити, коли від розбійників смерть певна, а сховатися нема де?

То старший брат і каже:

— Лізьмо, брати, на цього дуба! Бачите, який він густий та кучерявий? Як виліземо височенько та сховаємося між листям, то розбійники нас і не побачать.

Кинулися два старші брати на дуба дертися, а наймолодший притьмом²⁾ униз ізлазить.

— Ти куди?! — кричать брати. — Хочеш розбійникам у лабету попасти?

А дурний:

— Ступа!.. Ой, моя ступа!.. Мушу її з собою взяти!..

— Та чи ти знависнів!³⁾ — аж сичать брати. — Як ти зі ступою на дерево лізтимеш? Покинь її!

---

²⁾ Притьмом — скоро.

³⁾ Знависнів — здурів.

Взялися брати разом, підсаджують ту ступу на дуба...

— Ба ні, не покину! — каже дурень. — Гріх батьковий спадок розбишанам покидати. Пособіть, братці, щоб вони мене тут не застали!

І що з дурнем робити!

Взялися брати разом, підсаджують ту ступу на дуба, мало не перериваються, та стогнуть, та сопуть, та дурня лають. А він і не гнівається, тільки дякує за поміч.

Ледве-ледве виперли ту ступу на дерево, примостили з нею дурня на грубій гілляці й наказують:

— Гляди ж, тримай добре, бо, як зірветься — сам знаєш...

— Я триматиму, братіки, триматиму, — каже дурень. — Не випущу батенькового спадку з рук.

А тут уже й розбійники приїхали — дванадцять усіх, а отаман тринадцятий. Поздіймали міхи з сідел, коней потриножили і на попас пустили, а самі заходилися добро ділити. Десь ізнову великий грабунок учинили, бо понавозили й одежі дорогої, і зброї щонайкращої, і срібла-золота цілу купу.

Ділять розбійники, ділять, а брати з дуба вниз позирають, дух затаївши, й очам віри не ймуть. Ніколи ще такого багатства не бачили.

От поділилися розбійники добром, кожен свою пайку загорнув, а тоді розвели вогонь, приставили до нього величезний казан та й стали кашу варити. Пішов дим угору, і дурневі в носі закрутило. От він і шепче:

— Братіки, дуже мені в носі вертить — зараз чхну!

— Не чхай! — сичать брати, злякавшись. — Не чхай, дурню, бо розбійники почують і буде нам отут амінь!

— Коли ж бо... коли ж бо не витримаю! — відповідає дурень та й: — Апчхи!

Та так чхнув, що йому аж булька з носа вискочила і — хляп! — розбійникам у кашу.

Позривалися харцизяки й закричали:

— Сидіть же тут і розбійників та добра стережіть...

— Хтось є на цім дубі! Хтось чхнув нам у казан!
А отаман:

— Та ні! То якась пташка там собі гніздо звела, напевно. Бач, клята, нам нашу спаскудила. Висипайте цю геть, хлопці, приставляйте другу!

Вивернули розбійники нашу з казана і приставили другу. Варять-варять, уже наша майже готова, та так смачно пахне!

А дурень знову до братів пошепки:

— Братці, так мені слина котиться від того запаху, що не можу витримати: зараз плюну.

— Не плюй, дурню! — брати з кулаками до нього — Не плюй, бо розбійники догадаються, і буде нам отут амінь!

Та де там! Дурень — тьху! — і знову просто розбійникам у казан.

Знову посхоплювалися харцизяки:

— Таки хтось є на дубі! Нам у нашу плюнув!

— Дурні ви, дурні! — отаман їм. — Кажу ж вам, що то якась пташина з гнізда капостить. Вивертайте й цю нашу, приставляйте свіжу! Та перенесіть вогонь на другий бік дерева, щоб не був під гніздом.

Послухали розбійники отамана і зробили, як він казав. Утретє засипали свіжу нашу й далі варять. Варили, варили, поки й зварили. Посідали довкола казана, ложки з-за халяв повитягали і вже їсти збираються.

Аж тут дурень на повний голос:

— Братці! Не втримаю! Ступа летить! Ступа!..

Брати ще й слова сказати не встигли, а ступа — гур-гур! — з дуба та й геп у казан! Кількох розбійників убила, інших покалічила, а решті гарячою нашою очі позахляпувала.

Полякалися душогуби, хотіли б тікати, та не можуть: той осліп, а той з землі не зведеться. А три брати, тее побачивши, притьмом з дуба позіскакували, розбій-

ників пов'язали, пів казана наші у копи вкляли⁴) і стали радитися, що робити.

— Ви, мабуть, сидіть тут і розбійників та добра стережіть, — каже старший брат. — А я возьму коня, скочу до міста та й дам людям знати. Хай роблять, як хочуть.

Так вони й зробили. Поїхав найстарший брат до міста і привів зі собою сторожу і самого старосту. Розбійників, які ще живі були, зараз у кайдани закували і повезли у тюрму, а мертвих поховали.

І настала велика радість. Люди дякували трьом братам і запрошували їх залишитися у місті на все життя. Та брати не схотіли, бо скучили за рідною стороною. То тоді міщани дали їм великого кованого воза, пару гарних коней, а на віз наклали всякого добра і торбу золота.

Їдуть старші брати возом, а дурень позаду пішкує зі ступою на плечах.

— Та покинь ти ту ступу! — кажуть старші молодшому. — Навіщо вона тепер тобі здалася?

— Таке вигадайте! — відповідає наймолодший брат. — А що ж я, бідний-дурний, буду вартий без ступи?

— То клади її на віз.

— Не покладу! — знову каже молодший. — Я вже на те дурнем і вродився, щоб на собі ступу довіку носити.

*
*
*

КІНСЬКА ГОЛОВА

Був собі дід та баба. В діда була дочка, і в баби була дочка. Дідова дочка була добра, слухняна, роботяща й гарна, а бабина — лінива, язиката, брехлива й погана до того. Нікого не слухала, нікого не шанувала, а на дідову дочку з заздлости вогнем дихала і різні збитки їй робила. Оце, було, загадає баба обом у поле йти, то дідова дочка працює й спину не розгинає, а бабина ляже під кущем на межі й лежить цілий день. Коли ж додому придуть, вона й бреше матері:

— Я, мамо, цілісенький день працювала і спину не розгинала, аж мені руки потерпли, а вона (дідова дочка, тобто) лишень у холодочку лежала.

Баба й починає на дідову дочку гримати та ледащицею її обзивати та докоряти, а та бідна сиротина мовчить і словом не обізветься, лишень нищечком сльози обітре.

Або завдасть баба обом роботу — рушники вишивати, то дідова дочка й очей від полотна не піднесе — так пильно вишиває, та рівенько ниточку до ниточки хрестики накладає. А бабина дочка лишень заполочі⁵⁾ напсує, узір поплутає й роботу покине. Коли ж дідова дочка скінчить вишивання, то бабина її рушника вкраде, а їй свого підкине і знову до матері:

— Я, мамо, нитку-по-ниточці рахувала та хрестики рівенько накладала, а вона лишень заполоч плутала.

Чи вірить баба своїй дочці, чи ні, а на дідову знову накричить і їсти не дасть та дідові скаржиться:

---

⁵⁾ Заполоч — правильна назва кольорових ниток для вишивання.

— Ти, діду, таку ледачу дочку маєш, що її гріх і хлібом годувати. Візьми її та й віддай комусь або відвези кудись, щоб її мої очі не бачили й мої вуха не чули!

Дідові шкода було своєї дочки, але й баби він боявся, бо зроду якийсь такий плохий⁶⁾ був. Зідхне, бувало, почуває потилицю й каже:

— Та вона молода ще. Може, ще й навчиться, може, ще й з неї люди будуть. Хай лишень підросте.

А дочки й справді росли, росли та й повиростали. До дідової, дарма що боса й у чорній сорочці ходила, вже почали й старостів засилати, а на бабину ніхто й дивитися не хотів.

Роз'їлася баба чисто. Що день, то гірше на діда напосідає, що другий, то більше лається. А одного зимового дня, у самий мороз, так розлютилася, що вигнала діда і його дочку, босу й у самій драній свитині, з хати.

— Не показуйся мені з нею й на поріг! — кричить. — Через неї мою доньку свати обминають! Не хочу, щоб через твою ледащицю моя дитина до сивої коси у запічку⁷⁾ просиділа!

Зажурився дід, застріг коня в сани, доньку посадив, соломою їй босі ноги обтулив та й плаче.

— Доню ж ти моя нещаслива, що ж я з тобою зроблю?

А донька на те:

— Не журіться, тату. Завезіть мене в ліс і лишіть. Бог милостивий — не дасть мені пропасти.

Завіз дід дочку в ліс, попрощався з нею, поблагословив і, плачучи, вернувся додому.

Лишилася дівчина сама. Пожурилася, поплакала, а далі зідхнула й каже:

---

⁶⁾ Плохій — м'який, безхарактерний.

⁷⁾ Запічок — куток за піччю.

— Хай діється Божа воля! Піду пошукати якоїсь берлоги чи печери, щоб ніч перебути, а взавтра видно буде.

І пішла. Босими ногами у сніг ступає, драною свитинкою обтулюється і бреде від дерева до дерева. А ліс, що не далі, то все густіший, і сніг, що не крон, то все глибший. І мороз тисне, і ніч надходить.

Чи вже там довго та бідна дівчина ходила, чи ні, але прибилася до якоїсь хижі. Слава ж Тобі Господи! Хижа мала і стара, до половини в землю вгрузла, але все ж якийсь захисток.

Постукала дівчина у двері — ніхто не обзивається. Вона тоді двері прочинила й увійшла. А в хаті нікого, піч не топлена, долівка не замітана, і начиння не мите.

Засукала дідова дочка рукави, водиці внесла, у печі запалила, хату позамітала, на полиці пошукала і знайшла всього, що треба. Зараз борщику наварила, вареників наліпила, а тоді, впоравшись із роботою, сіла на лавиці й ченає.

Недовго й чекала, бо надворі враз застукотіло, загуркотіло й у двері — торох! — аж хатина затряслася.

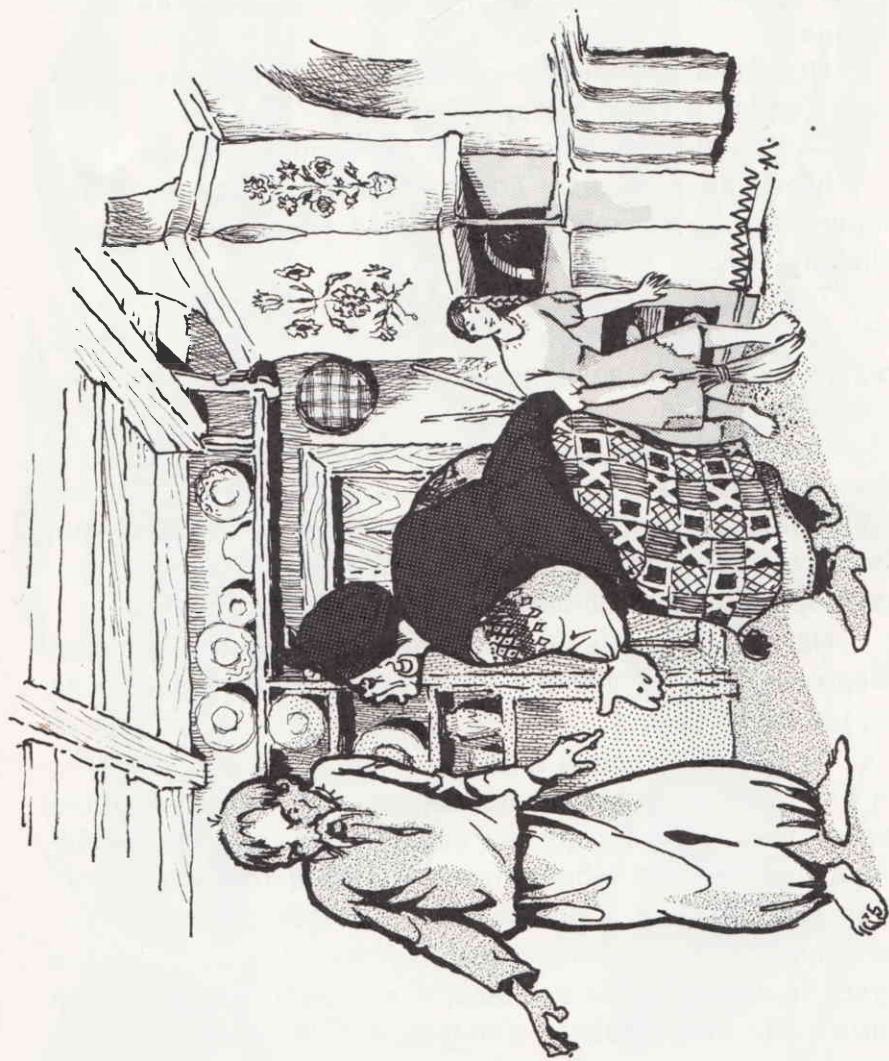
— А чи є хто в хаті, щоб мені двері відчинити? — гукає хтось.

Схопилася дівчина, відчинила двері — та й злякалася насмерть: та лежить же під порогом сама Кінсьна Голова без тулуба, очима моргає й людським голосом промовляє:

— Добрий вечір тобі, дівчино! А пересади но мене через поріг.

Хоч і як страшно було дідовій дочці, але послухала. Піднесла обережно Кінську Голову й пересадила її через поріг.

Повела Кінська Голова по хаті очима й каже:

— Ти, діду, тану ледачу дочку маєш, що її гріх хлібом годувати.

— Ов-ов, давно в мене в хаті такого ладу не було й так смачно не пахло! Ану-но, дівчино, поклади мене на лаву.

Піднесла дівчина Кінську Голову й поклала на лаву, а Голова й каже знову:

— Дівчино-дівчино, а дай но мені вечеряти.

Метнулася дідова дочка, всипала в одну миску борщу, а в другу набрала вареників і власними руками Кінську Голову нагодувала.

Тоді каже Кінська Голова:

— Дівчино-дівчино, поклади мене на подушку спати, почухай мені за вухами й колискової пісеньки заспівай.

Усе послухала дідова дочка. Поклала Кінську Голову на подушку, поза вухами їй поскоботала і колискової пісні доти співала, доки Голова й не заснула. Тоді вже сама повечеряла, ложки помила, долівку позамітала, Богу помолилася й на лавиці спати лягла.

На другий день устала раненько, каші молодшої наварила, Кінську Голову нагодувала, а сама вже з'їла те, що лишилося.

От Кінська Голова й каже:

— Дівчино-дівчино, пошанувала ти мене, як рідна дитина: нагодувала, до сну вкладала, за вухами скоботала й колискової пісні співала. Тепер я тобі віддячуся. Лізь мерщій мені у праве вухо, а вилазь лівим.

Була дідова дочка боса й у дранках, як у праве вухо Кінській Голові влазила, а як вилізла лівим, то й сама себе не впізнала: з'явився на ній жупан оксамитовий, золотом шитий, чобітки червоні сап'янові, коралі дорогі — і вся одежа, наче у князівни якої.

Зрадїла дівчина й до землі Кінській Голові вклонилася.

— Спасибі ж вам, тіточко, за вашу ласку! — мовила.

... прибилася до яноїсь хижі...

Та лишень уста розкрила, а з них за кожним словом — кап-кап — так і задзвеніли золоті червінці. Дівчина хотіла було ще раз Кінській Голові подякувати, коли — глянь — а її вже нема.

А дід, вернувшись додому, цілу ніч не спав та на-явся та журився. А на ранок не витримав. Запріг коня в сани й каже бабі:

— Ти хочеш, чи не хочеш, а я поїду своєї дитини шукати. Як не знайду її живої, то бодай мертве тіло привезу, щоб по-християнському поховати.

А баба йому відповідає:

— Їдь, їдь. Там з твоєї дочки дикі звірі напевно самі лишень кості zostавили. Привезеш — то вже й поховаємо. А я тим часом млинців напечу й людей на похорон скличу.

Поїхав дід у ліс — аж що за диво! Поміж деревами рівнісенька дорога простелилася — геть-геть аж до самої хижі, що її раніше ніхто не видав і не чував. А під хижею сидить дідова дочка жива-здорова і в золоті вся.

— Дитино моя, дитино, — дивується дід, — така з тебе пані зробилася, що вже не знаю, як до тебе й промовляти, як тебе до нашої простої хати забирати.

А донька на те:

— Промовляйте, тату, як завжди, бо я, чи у дранках, чи в золоті, однаково ваша дочка і за рідною хатою скучила. Везіть мене мерщій додому!

Та що слово скаже — то їй червінець з уст і падає.

А баба тим часом млинці пече та у вікно поглядає, чи дід доччиних костей не везе й чи сусіди вже на похорон сходяться. Собачка ж, що в них була й дідову дочку дуже любила, сіла собі на призьбі, у вікно заглядає й людським голосом промовляє:

— Гав-гав! Дід свою дочку-красуню на санях усю в золоті везе, а бабина поганія в запічку сидить!

Поклала Кінську Голову на подушну, поза вухами поскоботала...

Розсердилася баба.

— Ось я тобі зараз дам! — грозить собачці. — Дід кісточки зі своєї дочки везе, а бабина буде ще в золоті походжати.

А собачка своєї:

— Гав-гав! Дід свою дочку-красуню на санях усю в золоті везе, а бабина поганія в запічку сидить!

— На ось тобі млинця! — каже баба. — Але не бреши, а правду говори: дід кісточки зі своєї дочки на санях везе, а бабина буде в золоті походжати.

Та собачка млинця з'їла і далі своєї:

— Гав-гав! Дід свою дочку-красуню на санях усю в золоті везе, а бабина поганія в запічку сидить.

Як же не розсердиться баба, та як не вхопить деркача⁸⁾, та як не вискочить з хати до собачки!.. Та так і стала: ой, і в'їжджає ж у ворота дід і везе свою дочку живу-здорову і всю в золоті! І на санях повно золотих червінців, бо, поки дівчина свою пригоду батькові оповіла, напало тих червінців стільки, що сани під ними аж тріщать.

Як же побачила теє баба та як вислухала про Кінську Голову, то мало не розхорувалася з заздрости.

— Вези та й вези мою дочку в ліс, — кричить до діда. — Хай і вона такого добра привезе!

Вдягнула свою дочку у три кожухи, взула у дві пари добрих чобіт, п'ять мальованих хусток їй на голову зав'язала, щоб дівчина не змерзла, ще й повну торбу книшів та пирогів на дорогу дала.

Завернув дід сани та й знову поїхав у ліс. Думав тією самою дорогою пасербицю до хижі довести, коли — ба! Щезла дорога, наче її й не було. Нічого робити — лишив бабину дочку на тому самому місці, де був свою напередодні лишив, побажав їй щастя та й вернувся додому.

---

⁸⁾ Деркач — твердий або старий віник з пруття.

... і вся одежа, мов у ннязівни якої.

От і почалапала бабина дочка дивної хижі шукати. Лазить поміж деревами і клене на чім світ, що сніг глибоний, що ліс густий, що далеко треба ходити, що торба з харчами важка і що Кінська Голова сама не прийде.

Чи довго вона вже там лазила, чи ні, але хижу таки знайшла. Зайшла всередину й одразу з чобітьми на постіль вилізла і знову клене, що в хаті холодно. А щоб у печі запалити, чи позамітати, чи води принести — навіть і не думає.

Чекала вона, чекала, аж поки надворі загуркотіло, застукотіло й у двері торохнуло. Бабина дочка вже знала, що то Кінська Голова, і не злякалася, але й не встала з постелі і дверей не відчинила.

— А чи є хто в хаті, чи нема? — питає знадвору Кінська Голова. — Відчиніть!

— Відчини собі сама, — відповідає бабина дочка й далі сидить на постелі.

Якось там уже Кінська Голова сама собі відчинила і знову просить:

— Дівчино-дівчино, пересади мене через поріг.

— Невелика пані — перелізеш сама, — озивається бабина дочка.

Перекотилася Кінська Голова через поріг і ще раз просить:

— Дівчино-дівчино, поклади мене на лаву.

— Ов-ва! — каже бабина дочка. — Я й у матері своєї нічого не роблю, а тут стала би дурній Кінській Голові за наймичку! Я не прийшла тут з тобою носитися, а прийшла, щоб ти й мені дала те, що дідовій дочці дала.

— Ну гаразд, — озивається Кінська Голова, вилізши на лаву, — то, може, ти мені хоч пиріжка даси, бо я дуже голодна.

Розсердилася бабина дочка та як не заверещить:

От і почалапала бабина доньна дивної хижі шукати.

— Оце напасть яка! То їй відчини, то через поріг перетягни, то на лаву посади, а то ще й пирога їй дай! Не дам нічого, бо мені й самій мало!

— Дівчино-дівчино, — знову просить Кінська Голова, — полнади мене на постіль спати й колискової пісеньки мені заспівай.

А бабина дочка — у сміх!

— Оце але! — регоче. — Ще чого захотіда! На постелі буду спати я, а ти собі й на лавиці без колискової переспиш.

На другий день прокинулася Кінська Голова, збудила бабину дочку і каже їй:

— Дівчино-дівчино, хоч ти мене й не шанувала, і їсти мені не дала, і спати не вклала, і колискової не співала, та дарма! Лізь мені у праве вухо, а вилазь лівим.

— Го-го! — відповідає бабина дочка. — Я зроду усім наперекір роблю, то й тебе не послухаю. Влізу тобі лівим вухом, а вилізу правим!

— Як хочеш, як хочеш, — каже Кінська Голова і наставляє ліве вухо.

Влізла бабина дочка у ліве вухо Кінській Голові, вилізла правим — та й лишенько! Зникли десь і кожухи, і хустки мальовані, й обидві пари чобіт. Стала дівчина боса, у чорній, як земля, сорочці й драній свитині.

Аж за серце вхопило бабину дочку.

— Ах ти ж сяка-така, Кінська Голово! — заверещала вона, та й ураз замовкла. Бо, лишень рота розкрила, а з нього одна за другою жаби — плиг-плиг! Та великі, та чорнющі, та поганющі!

Як побачила їх дівчина, то відразу й зімліла і на долівку — бух! А як прочуняла, то вже Кінської Голови не було, лишень довкола самі жаби лазили.

А тим часом вдома баба наказує дідові:

— Запрягай, діду, дві пари саней. Одними ти правитимеш, а другими я. Змушу я свою дочку безупину цілу дорогу говорити, щоб привезла червінців удвоє стільки, що твоя. І не забудь сокиру взяти, бо ще, може, доведеться й від розбійників яких боронитися. На золото багато ласих.

А собачка сидить на присьбі, хвостиком махає й людським голосом промовляє:

— Гав-гав! Дідова дочка вся в золоті, а бабиній жаби з рота скачуть!

— А геть, погана! — кричить баба. — Не бреш! Нажи так: дід свою дочку на одних санях привіз, а бабину аж на двох, повних золота, привезуть!

Не слухає собачка і далі по-своєму каже:

— Гав-гав! Дідова дочка вся в золоті, а бабиній жаби з рота скачуть!

Розлютилася баба, вхопила дернач і загнала собачку аж за клуню. Та собачка і звідти своєї:

— Гав-гав! Дідова дочка вся в золоті, а бабиній жаби з рота скачуть!

Поїхали дід і баба в ліс двома парами саней, і знову перед ними рівна дорога до хижі відкрилася. Тільки ж що з того? Знайшли дівчину на порозі хатини босу й усю у дранках, а біля неї повно жаб. Поки ж дідові та бабі свою пригоду оповіла, то вже по пояс у жабах стояла.

Розкричалася баба на цілий ліс, аж запінилася

— Я ту Кінську Голову на шматки порубаю, як вона не зробить, як я хочу! — кричить. — Їдь, старий, додому, а сокиру мені лиши. Та вдома скажи своїй дочці-ледащиці, щоб на завтра напекла-наварила для цілого села й усім оповістила, що Кінська Голова вдвічі для моєї дочки стільки добра зробила, скільки для неї. А взавтра ранком приїжджай по нас.

Наварила дідова дочка, напекла для цілого села, як їй було наказано, й людей зійшлося стільки, що у дворі стало тісно. Стоять і ченають. А дід поїхав та й вернувся ні з чим.

— Біда, сусідоньки, — каже. — Нема дороги, а ліс густий — не проїду. Коли ваша ласка, то допоможіть мені жінку й доньку знайти.

Посунуло ціле село в ліс. Ходили, шукали, ввесь ліс облазили — дарма! Ані хижі, ані Кінської Голови, ані баби, ані її дочки так і не знайшли.

А дідова дочка так уславилася, що сам князенко, молодий та хороший, про неї почув і приїхав подивитися. Як же побачив дівчину, то так уподобав, що зараз і посватав. І побралися вони, і щасливо вік прожили, людей шанували і постолом добро возили.

**
*

Знайшли дівчину на порозі хатини босу й усю в дранках, а біля неї повно жаб.

ЯК ІВАН-ВЕЛИКАН ЧОРТІВ ПЕРЕХИТРУВАВ

Колись дуже-дуже давно там, де Дніпро у Чорне море впадає, поміж каміннями та скелями великими, прокопалися чорти із середини землі, із самого пекла, на світ Божий. І виходили, коли хотіли, чи то вночі, чи то й удень, і добрим людям усякі напості чинили: воду в криницях каламутили, рибалкам сіті дерли, а на полях поміж пшеницею та житом кукіль* розсівали. І так усім допекли, що мусіли християни насиджені землі покинути і на всі чотири сторони світу розсіятися, бо ніхто не міг з нечистою силою дати ради.

А жив собі у столиці, у Києві, веселий та дотепний парубок Іван-Великан. Був він дуже побожний, дуже милосердний і дуже відважний, а нечистої сили не любив — страх! І коли зачув, яке лихо людям над Чорним морем сталося, довго не думав. Узяв у торбину шмат хліба, плесканку свіжого сиру і ще там чого, торбину закинув на плече, з родиною і сусідами попрощався, до церковних хрестів перехрестився і вийшов за браму міста.

Чи довго йшов, чи ні, але прибув на берег моря й побачив діру з пекла. Та й неважко було її знайти, бо з неї хмарою дим валив, а всередині клекотіло, наче в казані.

Став Іван-Великан, помолився, поснідав, подумав і заходився каміння відвалювати та від Дніпра рів копати. Аж тут і чортяка з діри виліз. Чорний та рогатий, та поганий-поганющий і з хвостом предовгим. А сіркою від нього так заносило, що Іванові аж у носі закрутило.

Привітався чорт з Іваном і питає:

— А що це ти, парубче, тут робиш?

---

*) Кукіль — бур'ян, що має дуже гірке насіння.

— А що це ти, парубче, тут робиш?

— Хіба не бачиш? — відповідає Іван-Великан. — Хочу ріку у вашу діру завернути. Як у Києві на Йордан посвящать воду у Дніпрі, а вода в пекло потече, то ви там усі й погинете.

Злякався чорт, аж позеленів, бо ж усім відомо, що свяченої води ніяка нечисть не витримує.

— Правда ж то, Іване? — питає. — Не жартуєш?

— У мене з чортами жартів нема, — відповідає Іван. — Видушу вас усіх — і сліду не лишиться!

Ще більше злякався чортяка і під землю — шусть! Лишень китичка на кінці хвоста майнула.

Прибіг до самого найстаршого чорта — до Сатани й оповідає.

— Так і так, — каже, — прийшов із Київської землі Іван-Великан і річище Дніпра нам у пекло хоче завернути, щоб на Йордан нас свяченою водою вигубити. Що накажеш робити, царю?

Злякався й Сатана, залізними зубами задзвонив і за роги вхопився.

— Біда! — застогнав. — Біда! Велика біда! Чув уже я про того Івана-Великана: він не одному нашому братові хвоста прикрутив. Як напосядеться на нас — буде лихо! Але ти візьми його на спитки. Може він якраз і не такий сильний, як про нього кажуть. Зроби йому першу спробу з каменем.

Вертається чортяка до Івана й говорить:

— Чи ти, Іване, й справді такий дужий, що нас не боїшся? Таж ми така сила, що проти нас ніхто не встоїть.

А Іван йому на те:

— Божа сила більша від вашої. А я з Богом, то й вас переможу!

— Ну, як так, — каже чорт, — то давай мірятися. Будемо один одному задачі давати. Хто переможє — той сильніший.

— Добре, — згодився Іван. — Кажі ти перший, яку там задачу маєш.

Стиснув сир у кулаці — а сироватка так і потенла.

Узяв чорт у руку камінь і каже:

— Задача така, щоб у руці камінь роздушити.

Стиснув каменюку, а вона й розсипалася піском.

Подивився Іван, почухав за вухом, подумав і відповідає:

— Роздушити камінь — невелике діло. Ти спробуй камінь так стиснути, щоб з нього аж вода потекла.

— Ге-ге! — каже чорт. — Такого ніхто не втне, бо в камені води нема.

— Як нема? — ніби дивується Іван. — Зараз я тобі покажу.

Щоб чорта засліпити, перехрестив торбу, витягнув з неї грудку сиру і каже:

— Дивися!

Стиснув сир у кулаці — а сироватка так і потекла.

— А що, є вода в камені, чи нема? — питає.

У чорта від подиву й страху аж у копитах похололо. Хресний знак йому очі затулив, то він і не побачив, що Іван з торби сир витягнув.

Зігнувся нечистий, махнув хвостом і знову до Сатани на пораду.

— Так і так, — оповідає, — той Іван може з каменя воду витиснути.

Гепнув спересердя Сатана копитом у землю і наказує:

— Візьми його ще на пробу вогнем. Цієї проби ніхто з хрищених не витримав, то, може, й Іван не витримає.

Вернувся чорт до Івана і каже:

— Зробімо, Іване, ще одну спробу. В мене така гаряча рука, що я нею без вогню можу підпалити сирій пень і на тому пні цілий день руку грітиму. Як і ти зможеш свою руку на вогні цілий день втримати — виграєш, а як ні — програєш.

— Гарзд, — погодився Іван, — хай буде.

Поклав чортяка свою пекельну руку на великий дубовий пень — так пень одразу й затлівся. І тлів од ранку до вечора, а чорт на жарі руку тримав і навіть не кривився.

— Взавтра, — мовив до Івана, — буде твоя черга.
— То й добре.

Вночі зладив Іван шкіряну торбу, набрав у неї води, сирицею⁹⁾ стягнув і в рукав засунув. А щоб чорт підступу не побачив, рукав перехрестив і ліг спати.

Приходить чорт уранці й каже:

— Ну, Іване, клади свою руку на вогонь — побачимо, чи витримаєш?

Підійшов Іван до того самого пня, що вже до половини згорів, поклав руку на жар, а другою рукою — смик за сирицю! Люнула вода з торби, погасила вогонь — і лишень пара пішла.

— Е-е, — сміється Іван, — що ж це ти, чорте, такий ледачий вогонь поклав, що на ньому добрий християнин і руки нагріти не може!

Засмутився чортяка, аж йому хвіст зів'яв, і ще раз побіг до свого царя.

Вислухав його Сатана і розхорувався. З горя випив сім бочок смоли, обтерся і тоді каже до чорта:

— Візьми ж ти того Івана ще на останню спробу — на мою булаву. Та гляди, щоб не загубив де, бо тоді я сам тобі роги скручу!

От вертається чорт до Івана і несе на плечах сатанинську булаву. А булава з кованого заліза, величезна та важезна — на сто пудів.¹⁰⁾ Несе її чорт — і під ним земля вгинається.

---

⁹⁾ Сириця — пасочок з невиправленої сирої шкіри. Дуже елястичний і міцний.

¹⁰⁾ Пуд — міра ваги — 16 кілограмів.

— От, Іване, — мовить чорт, — зробимо останню спробу. Це булава самого нашого найстаршого царя. Хто її підкине вище — той виграє. Годишся?

— Годжуся, — відповідає Іван, а сам і зажурився. Бо як таку булаву підкинути?

А чортяка як розмахнувся, як розмахнувся, та як пошпурить тією булавою — аж загуло! І полетіла булава вгору зранку, а вернулася і впала на землю як сонце заходило. Та як упала, то земля під нею розкололася, а на дні розколини вода виступила.

— Ну, — каже чорт, — узавтра рано твоя черга кидати.

Завдав собі булаву на плечі й пішов.

Ранком повертається, приносить булаву й дає Іванові.

— Бери ж та й підкидай, — говорить.

Узяв же Іван булаву за тонший кінець та й ледве здолав його на три лікті піднести, а голова і з місця не зрушилася. І взяла досада парубка. Силач він був великий і недарма Великаном прозивався, але щоб таку тяжелезну булаву підняти — куди-куди! Ніякої людської сили на таке діло не вистачило б.

А чорт скаче довкола й принаглює:

— Та ну бо, Іване, підкидай, не гайся!

— Почекай, — каже Іван, а сам надумується.

— Та чого там чекати! — нетерпеливиться чорт. —

Підкидай!

— Зараз, зараз...

І далі стоїть.

Чорт знову до нього:

— Та Іване, та чому ж ти отягаєшся?¹¹⁾ Он сонце вже підбилося як високо! Чого ти ченаєш?

Розсердився Іван та як крикне:

---

¹¹⁾ Отягатися — відкладати якусь роботу.

Видер булаву Іванові з рук і гур-гур — назад у діру.

— Ох і впікся¹²⁾ ти мені, чортяку! Та чекаю, поки он та хмара ближче насунеться: загирю вашу пекельну булаву на неї, а тоді побачимо, як ваш Сатана буде без неї верховодити.

Чорт аж підскочив з переляку, та за булаву! Видер її Іванові з рук і гур-гур — назад у діру — тільки курява за ним знялася.

— Слава ж Тобі, Господи! — перехрестився Іван. — Позбувся клопоту! Тепер можу знову до діла взятися. І став знову рів копати.

Копає-копає, коли гульк — іде до нього якийсь дід, увесь у білому і зі срібною бородою по коліна.

Привітався з Іваном і питає:

— А що це ти, Іване, робиш?

— Так і так, — каже Іван, — хочу річище Дніпра у ту діру відвести, щоб на Йордан свячена вода пекло зруйнувала, а всіх чортів винищила.

Похитав старець головою і мовить з докором:

— А що ж оце ти, Іване, старший за самого Бога, чи як? Коли б Господь схотів пекло зруйнувати, то досить Йому лишень мизинцем кивнути. Але Він того не робить. Пекло зруйнує Ісус Христос, але тоді лишень, як на землі ні одного грішника не зостанеться. А ти не маєш права того робити!

Злякався Іван, хотів щось дідові сказати — а діда вже й нема. Зажурився парубок, сів і думає: що його у світі Божому робити? Отой дід напевно не був звичайним дідом, а, може, був самим святим Петром, якого Бог послав. Отже, не можна Дніпра у пекло пускати. То тоді як? Знову дати чортам волю над миром хрищеним збиткуватися? Також гріх.

А тим часом у пеклі переполох великий. Як почув Сатана, що Іван хотів його булаву аж на хмару заки-

---

¹²⁾ Впікся — надокучив.

— А що ж це ти, Іване, старший за самого Бога?

нути, то зі страху мало дуба не дав.¹³⁾ Склинав усіх чортів од старого до малого і давай раду радити. Радили, радили, і врешті врадили.

— Піди, — каже Сатана до чорта, — і спитай у того Івана-Великана, який він окуп від нас хоче. Дай йому, скільки б він не заправив, лишень хай іде собі, звідни прийшов.

І ще раз приходить чортяка до Івана, та такий смирний, наче побитий пес.

— Іване, — каже, — чи не взяв би з нас окупу? Дамо тобі золота, скільки хочеш, тільки не губи нас і йди собі геть звідси.

Зрадів Іван і мовить:

— Не так буде вам легко мене позбутися. Ти мені тричі задачі задавав. Тепер я тобі задам: ось як до трьох разів насиплеш мені повний бриль золота, то я собі піду отак; але як не насиплеш, то я тобі хвоста намну, а до того накажу вам зсередини пекла діру засипати і замурувати і більше на світ не виходити. Згода?

Зрадів чорт, бо що там за задача до трьох разів бриль золота насипати! Він за один раз це зробить.

І каже Іванові:

— Добре, зараз іду принесу.

— Та ні, — відповідає Іван, — узавтра вранці принесеш.

— Хай буде.

Пішов чорт, а Іван дочекався вечора, перехрестив довкола себе на всі чотири сторони світу повітря, щоб чортяка нічого не побачив, і заходився копати глибоку яму. Яму хмизом притрусив, землею посипав, лишень невелику діру посередині лишив. На ту діру поклав дном униз бриля, а в дні бриля маленьку шпарочку прорізав. І ліг спати.

---

¹³⁾ Дати дуба — згинуті, здохнути.

От приходить зранку чорт і приносить торбу золотих червінців. Сипнув червінці у бриль, а червінці через дірочку і посипалися в яму. Глянув чортяка — а бриль як був порожнім, так і є.

Почухав він потилицю заднім копитом, покрутив хвостом і побіг назад. Приносить цілий міх золота. Висипав у бриль, а червінці знову через щілину — в яму, і бриль, як був порожнім, так лишився.

І втретє побіг чорт по золото. Набрав його повну волову шкуру, аж зігнувся, поки доніс. Так що ж — і на цей раз бриль через шпарочку всю волову шкуру червінців в яму пропустив, а сам, як був порожнім, так порожнім лишився.

Чорт — у плач, а Іван хап його за хвіст, накрутив на руку і давай смикати з усіх сил. Чорт уже й проситься і благає, а Іван смикає і смикає. Мало не відірвав.

Насилу-насилу видерся чортяка й прожогом утік у діру.

Три дні й три ночі гарували всі чорти в пеклі, засипаючи та замуруючи вихід на світ, а Іван прикотив величезний камінь і заклав діру зверху. Тоді пішов сповіщати по цілому краю, щоб люди поверталися і жили, як раніше. А на ті гроші, що їх із ями вигріб, сказав збудувати найбільшу у світі церкву і поставити найвищу дзвіницю.

ЯЗИКАТА ХІВРЯ

Давно колись, ще за кріпацьких часів, жило в одному селі подружжя: Іван та Хівря. Іван був дуже працюючий, статечний і розважний, але жінку, мов на лихо, мав занадто цікаву до чужих справ, а вже таку слизькоюязику¹⁴⁾ — не доведи Господи! Що б у хаті не сталося — Хівря відразу розносила по цілому селу. А вже як своє розносила, то чуже й поготів. Та ще мусіла знати, що в чийй хаті діється і що у чиєму горщину вариться, а як перша не довідалася якої новини, то просто хорувала від заздроси. Оце, бувало, почує, що в сусідни борщ не вдався, — та й зараз до іншої сусідки:

— Ой, кумонько, чи ви чули? Там Явдоха такого борщу наварила, що хоч собаці на хвіст вилий! Там та на нездара, що нічого не вміє. Та там з неї така нехарапутьниця¹⁵⁾, що я ще зроду не бачила...

Або побачить, що якийсь парубок дівчині підморгнув — і зараз по селу:

— Сусідонько, чи ви знаєте, що Нечипоренків Василь до Мелашки Ковбенкової старостів посилає?

— Та невже?!

— Істинну правду вам нажу! Оце перед Покровою і весілля буде. Сама бачила, як він до неї моргав. А чого б мав моргати? Та певно, що хоче сватати...

Стояла в Хіврі робота в хаті і в полі, не раз і свині були голодні, й корова вчас не здоєна, й вечеря не

---

¹⁴⁾ Мати “слизький язик” означає бути людиною, якій не можна нічого довіряти по секрету.

¹⁵⁾ Нехарапутьниця — нехлюя.

— Ой, нумоньно, чи ви чули?..

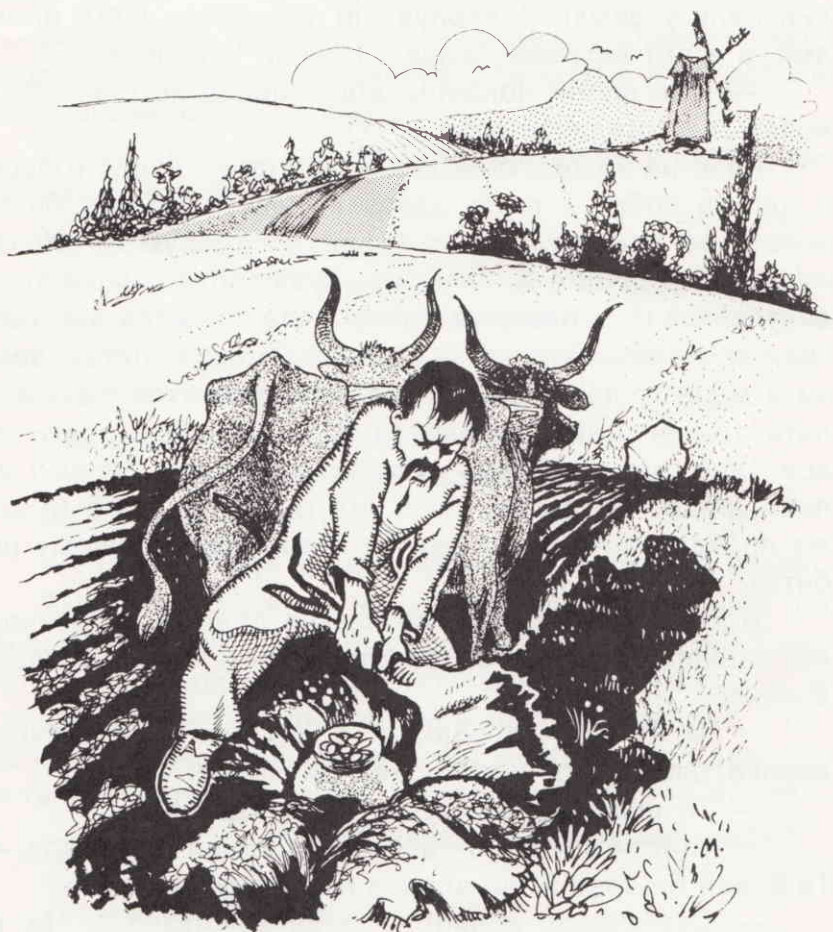
зварена. Бож, щоб усі новини по селі позбирати й по-розносити, треба було мати час. Як уже Іван її не просив, як не соромив, не докоряв, не сварив — дарма! Нічого Хіврі не помагало. Та й сусіди Хіврі не любили, не вірили їй і дражнили "язикатою".

От одного разу поїхав Іван панське поле орати. Орав, орав до полудня, втомився гірко й зголоднів. Пустив воли на попас, а сам сів під дубом, пополуднував сухим хлібом з водою і зажурився. Оце ж поле колись належало його дідові-козакові, та з'явився польський пан з королівською грамотою, землю забрав, селян покряпачив і змушує на себе задарма працювати. Бідують люди. Та в інших господарів хоч жінки добрі. Наробиться чоловік у полі, натерпиться від панських гайдуків, а прийде додому — то й легше йому на душі. Бо й жінка, хоч також панщину відробляє, а все ж у хаті порядок держить: і їсти зварить, і сорочку випере, і позамітає. Покінчають усю роботу, повечеряють, а тоді сядуть разом, пожуряться, порадяться — і вже краще їм. А в Івана — що? Не раз прийде додому, а жінки нема, і діти голодні й піч холодна, бо Хівря, чи ходила на панщину, чи ні, — вже з язиком по селу бігає. А щоб порадитися з нею, чи поскаржитися на панських посіпак і самого пана — сохрани Господи! Одразу ж ціле село знатиме, а тоді начувайся біди.

Отак сидів Іван під дубом, журився-журився і не зчувся як заснув. І приснився йому покійний дід. Став перед Іваном і каже:

— Не журися, сину. Запрягай воли та виводь борозну рівненько — просто аж на той білий камінь. Як мудрим будеш, то і з кріпацтва викупишся і господарем станеш. Та гляди, жінці своїй сім год правди не кажи, бо буде біда...

Прокинувся Іван, розглянувся довкола і сам собі не вірить: стояв же дід отут навпроти, наче живий, а нема нікого.

... під пнем яма, а в ямі великий горщик, повний червінців.

Перехрестився Іван, запряг воли у плуг і повів борозну рівненько на другий бік поля — якраз на білий камінь, що лежав на межі. Погейкує на воли, натискає на чепіги¹⁶⁾ і поволі ступає за плугом. Аж плуг раптом за щось зачепився і став. Дивиться Іван — а то зігний пень у землі. Вивернув він той пень, а під пнем, яма, а в ямі великий горщик, повний червінців.

— Оце ж мій покійний дід напевно його тут і закопав! — догадався Іван.

Впав на коліна, помолився за дідову душу, горщик з грішми добре в торбу заховав і далі оре, мов би нічого й не сталося. Оре та й оре, а сам думає: “Казав покійний дід, що, як мудрим буду, то й з кріпацтва викуплюся і господарем стану. Але як його викуплятися, коли пан знає, що я бідний? Зараз і питає, звідки в мене гроші? Коли б моя жінка не була така язиката, то хоч з нею порадився б. Та їй признатися — то все одно, що по цілому селу роздзвонити. Зараз і до пана дійде. Не даром же й дід остерігав, щоб їй сім літ правди не казати. І що тут його у світі Божому робити?”

Доорав Іван поле й вертається додому, як звичайно, ввечері. А Хівря на воротах стоїть і вже здалена кричить:

— Чи ти чув, чоловіче, що в Горпини ще позавчора корова близнят привела? Два бички, як писані!

— То щасті їй Боже! — відповідає Іван.

— Щасті Боже?! — аж у поли вдарилася Хівря. — Та бодай би вони їй до вечора подохли!

— Схаменися, жінко! — злякався Іван. — Чи ти Бога не боїшся? Та чого кленеш?

А Хівря б'є кулак об кулак і кричить ще дужче:

— Клену, клену і буду клясти, бодай їй сей та й той! Третій день, як корова отелилася, а вона мені й

---

¹⁶⁾ Чепіги — ручки від плуга.

слова не сказала! У нас іще зроду корова близнят не привела, а як приведе одно, то я зараз даю всім знати, не криюся, як та клята відьма! Коли б не кума Параска, спасибі їй, то я б і досі не знала. Такі в нас сусіди!..

Вже нічого Іван не сказав, сховав горщика з червінцями у купі гною, повечеряв і ліг спати. А на другий день ранком каже до Хіврі:

— Звелів мені пан піти сьогодні рибу у ставку порохувати. То я й піду.

— То й іди.

Пішов Іван, але не до ставна, а до міста. Накупив усяких ласощів і солодких бубликів та й вертається додому. А, йдучи через ліс, зустрів лісничого, що ніс упольованого зайця.

Привітався Іван з лісничим і каже:

— Продайте мені, пане лісничий, зайця.

— А ти ж маєш гроші?

— Та маю. Оце продав поросятко в місті на базарі.

Відкупив зайця, а тоді вже обходом і пішов до панських ставків. Витягнув одну вершу, вибрав з неї рибу, замість риби, запхав туди застреленого зайця, а з рибою вернувся знову до лісу та й порознидав її по під кущами. А, прийшовши у подвір'я, торбу з ласощами та бубликами під стріху заховав і тоді вже — до хати.

— Ну що? — питає Хівря. — Порахував рибу?

— Та порахував.

— А багато було?

— Та багато. Коли б усю поскладати на вози, то було б дванадцять повних і ще три рибини зверху.

Полягали спати, і, як Хівря вже добре заснула, Іван устав потихеньку, витягнув торбу з-під стріхи, порозвішував ласощі й бублики на вербі біля хліва і знову ліг.

А Хівря ранком устала, пішла свиням їсти давати та й угледіла бублики. Вбігла прожогом назад у хату і кричить:

— Іване, Іване, ану вставай скоро та подивися, яке диво сталося!

— Яке там диво? — питає Іван, наче зовсім сонний.

— Та ходи подивися!

Почухався Іван, протер очі й вийшов за Хіврею надвір.

— Чи ти бач! — сказав. — Бублики на вербі! Таке чудо буває хіба у тисячний рік і тисячний день.

— Як, як? — питає Хівря.

— Та так, — відповідає Іван: — кожного разу, як минає рівно тисяча літ і тисяча днів, то стаються всякі дива: на вербі бублики родяться, у верші зайці ловляться, а в лісі може риба притхнутися.

— Ой, Господи! — аж не тямиться з радощів Хівря! — І родилася і христилася, а такого ще не бачила і не чула! Ой, Івасю, голубчину, та зриваймо мерщій ці бублики та й їжмо! У мене вже слинка котиться!..

А Іван на те:

— Зривай, зривай, але їсти — зась! То панські бублики — треба йому віднести.

— А не діжде він! — лютиться Хівря. — Бублики на нашій вербі вродили, а не на його! Та, видно, такі добрі та солодкі, що я ще й зроду таких не куштувала. А панисько там щодня такими обжирається. Нічого не віддаваймо! Збираймо та й їжмо самі!

— То збирай і їж, — каже Іван, — а я на них і дивитися не хочу. Як пан довідається і спитає, то моя хата скраю — так і знай!

— Не бійся, не довідається.

Пострушувала Хівря і бублики і пундики з верби, що з'їла, то з'їла, що дітям дала, то дала, а решту сховала і каже до чоловіка:

— ... подивися, яне диво сталося!

- А що то ти казав про зайців і про рибу?
- Та казав, що можуть зайці у верхі ловитися і риба в лісі притхнутися.
- Як це притхнутися? Що воно таке?
- Ну, таке, що риба з води вилазить і в лісі поміж деревами лягає.
- Ой, Івасю, ой голубчику, та ходімо тих зайців і ту рибу пошукаймо! — благає Хівря.
- А навіщо тобі? — питає Іван. — Однаково ж ні зайці, ні риба не наші, а панські. Тож хай пан іде собі та й шукає.
- Та, Івасю, я лишень хочу подивитися, чи воно правда! Ходімо!
- То й ходімо, коли вже так хочеш...
- От повів Іван Хіврю до ставка, витягнув ту вершу, що в ній був заяць, і показує.
- Хівря лишень у поли вдарилася:
- Оце диво! Оце чудо! І родилася і христилася, а такого не бачила й не чула! Берім же, Івасю, того зайця та й несім додому. Злупимо з нього шкуру, а я спечу, та й буде нам обід.
- Не хочу я твого обіду, — каже Іван. — Ти зараз по селі роздзвониш, пан довідається та й з мене шкуру злупить.
- Та, Івасю, та я нікому й словечка не скажу, хай мені язик усохне! — присягає Хівря.
- Але Іван не йме віри.
- Як хочеш, — каже, — бери сама, а я до нього й пальцем не торкнуся.
- Загорнула Хівря зайця у хвартух і знову до чоловіка :
- Ой, Іване, ходімо ж іще у ліс. Хочу подивитися, як то риба притхнулася.
- Хоч і притхнулася, — каже Іван, — та не наша — панова. Шкода задаром ноги збивати.

— Оце диво! Оце чудо! І родилася і христилася, а такого не бачила...

Але Хівря так просить:

— Та ходімо, Івасю, хай хоч подивлюся.

— То й ходімо.

Повів жінку в ліс на те місце, де рибу порозкидав і показав. Знову дивується Хівря, знову каже, що і родилася й христилася, а такого чуда не бачила.

— Забираймо ж цю рибу, — просить чоловіка, — та несімо додому, а я почищу та й доброї юшки наварю.

Але Іван “ні” та й “ні”.

— Тебе пан як почистить, — каже, — то летітиме з тебе луска ще краще, ніж з оцієї риби.

Але Хівря й рибу позбирала у хвартух. Принесла все додому, рибу зварила, зайця спекла, сама наїлася й дітей нагодувала. Тільки Іван нічого з того і не покуштував.

Але Хівря, як Хівря. Хоч і присягала чоловікові, що нікому нічого не казатиме, так невитримка ж! Ледве губи після обіду обтерла — і зараз же по селу майнула:

— Ой, людоньки! Ой, сусідоньки! Та чи ви знаєте, які дива бувають у тисячний год і тисячний день? На вербі бублики родять, зайці у верші ловляться, а риба з води вилазить і в лісі попід деревами притихається!..

Люди слухають і лишень плечима потискають.

— Не чули такого, — кажуть. — Чули лишень, що на вербі груші ростуть, а дурні в таке вірять.

— Та Господи! — присягає Хівря. — Та я вам істинну правду кажу! Та я ж достеменнісенько¹⁷⁾ знаю!..

А люди далі кепкують. Розказала б Хівря їм усе до кінця, так пана боїться, щоб не поспитав за бублики, і за зайця, і за рибу. Так ні з чим і додому вернулася.

---

¹⁷⁾ Напевно, точно.

От живуть вони далі. Іван щотижня чи там що два витягне червінця з-під гною і купить то поросятко, то пару овечок, а далі й волів пару, ба й воза кованого і чумацьку мажу.¹⁸⁾ А на весну пішов до пана та й відпросився чумакувати: у Крим по сіль поїхав. Правда, що заробив, — половину панові мусів оддати, але й собі половина лишилася. На другий рік знову поїхав і на третій також. Краще стало родині жити, а люди казали:

— Тому Іванові йде, як з води. Десь, мабуть, упіймав щастя за хвіст.

Так минуло сім літ. Аж одного дня зачув Іван, що пан дуже в карти програвся і грошей до зарізу потребує. Має навіть частину землі й кріпаків продавати.

То Іван зараз і пішов до панського двору. Так і так, мовляв, хочу з усією сім'єю на волю викупитися і землі придбати. А пан зрадів.

— Давай сто червінців, — каже, — то випущу тебе на волю і ще шмат поля одріжу.

Зараз таки папір списали, печатки прибили, Іван гроші відрахував і вертається додому вже вільним чоловіком. Та такий радий та такий веселий, що на радощах і признався Хіврі.

— Знаєш, — каже, — жінко, а це ж ми вільними стали і поле придбали за дідовий скарб, який я на панському полі виорав.

— Та не бреш! — дивується Хівря.

— Не брешу, ні, чисту правду говорю.

І розказує все, як воно сталося.

— Коли ж то було? — питає Хівря.

— А було ще тоді, як Горпинина корова близнят привела.

Як не скочить же Хівря, як не зверещить:

— Ах ти ж такий-сякий! То Горпина від мене з бич-

---

¹⁸⁾ Велкий критий віз із грубими колесами.

нами-близнятами три дні крилася, а ти зі скарбом аж сім літ!? Та бодай же тобі се і те! Та хай же я сама лусну, як не піду зараз до пана і не розкажу йому всього!..

— Та чи ти жінко, при своєму розумі?! — злянався Іван. — Хочеш знову у кріпацькому ярмі ходити?

— І ходитиму, і ходитиму! — Хівря на те. — І ти ходитимеш, щоб знав, як від жінки критися!

І побігла до панського двору.

— Паночку! — репетує. — Гвалт! Рятуйте! Мій чоловік мене сім літ душив, а вас обікрав!

— Як то обікрав? — дивується пан.

— А так: він виорав на вашому полі горщик із червінцями і за них викупився на волю, ще й поле у вас купив.

Ох, як розлютиться пан на таку новину, як затупає ногами.

— Зараз мені того злодія приведіть! — кричить. — Я йому покажу, де раки зимують!

Метнулися панські гайдуки, вхопили Івана і приволокли до двору.

— То ти так?! — наскакує на нього пан. — Моїм золотом від мене викупився, ще й шмат поля видував?!

— Хто вам такого наговорив, пане? — ніби дивується Іван.

— Та твоя жінка! Віддавай мені зараз усе золото, що на моєму полі виорав, і той папір з печатками, бо я тебе, вражий хлопе, звелю канчуками на смерть засікти! Та я тебе у в'язниці згною!..

— Ба ні, — каже Іван, — паперу з печатками я вам, пане, не віддам. А моїй жінці ви не вірте, бо в неї в голові клепки бракує. Таж самі знаєте, що я чуманую і на вашому полі вже давно з плугом не ходив.

А Хівря:

— Ага, ага, не ходив! Це було ще перед тим!

Метнулися панські гайдуки, вхопили Івана і приволонли до двору.

— Коли саме? — питає пан.

— Та було, паночку, — каже скоренько Хівря, — саме у той день, як Парасна мені сказала, що Горпинина корова близнят привела. Там такі були бички, як писані!

— А нат же тебе, бабо, знає, коли тобі хто про писані бички оповідав! — розсердився пан. — Ти мені толком кажи!

— Скажу, паночку, скажу! — спішить Хівря. — Це було день перед тим, як ви загадали моему чоловікові у ваших ставках рибу порахувати.

Пан лишень очі вирячив:

— Не верзи, бабо, дурниць! Я такого ніколи не загадував!

— Ой загадували, паночку, загадували! — Хівря своєї. — А мій чоловік нарахував тієї риби стільки, що було б на дванадцять повних возів, і ще три рибини зверху zostалися б.

— Та чи ти впилася, бабо?! — ще дужче сердиться пан. — Коли це таке було?

— Та було, паночку, саме перед тисячним роком і тисячним днем.

— Що таке?! — зовсім спантеличився пан. — Що то за тисячний рік і тисячний день?!

— Ой, паночку, та хіба ж ви не знаєте? Та то було у той рік, як на нашій вербі бублики вродили, і як у ваші верші зайці ловилися, і як у вашому лісі риба пригнулася.

Пан з лиха лишень плюнув.

— Бачу, — каже, — що в цієї баби й справді не всі вдома.¹⁹⁾ Дайте їй сотню канчуків за те, що мені голову морочила, і виженіть з двору.

Та Івана жаль за серце стиснув: усе ж, як не як, а рідна жінка.

---

¹⁹⁾ "Не мати всіх удома" — бути придуркуватим.

— Майте Бога в серці, пане! — просить. — Бачите самі, що жінка не сповна розуму. Змилосердіться!

— Гаразд, — каже пан, — знай моє милосердя: хай буде не сто, лишень десять — і за те подякуй.

Обернувся і пішов у покої.

Розтягнули гайдуки Хіврю на колоді, всипали десять канчуків і вигнали з двору.

Йде вона додому й плаче, а Іван збоку ступає і питає:

— А що, Хівре, навчили тебе розуму?

— Ой навчили, Іване, навчили! — хлипає Хівря. — Ще зроду такою мудрою не була. Тепер уже не здуриш мене ані рибою, ані зайцем, ані бубликами, ані тисячним роком і тисячним днем. Та вже нікому нічого не казатиму, щоб люди з мене ще дужче не сміялися.

Переніс Іван хату з села на свій ґрунт, і подружжя зажило у згоді. Після панських канчуків Хівря навчилася тримати язика на припоні й не бігала по сусідах розносити і своє й чуже сміття. За це люди почали її шанувати, хоч і далі зі звички позаочі називали язикатою.

Та й по нинішній день про кожна жінку, яка любить багато непотрібного говорити, встряє у чужі справи й оповідає одним усе, що почула від інших, кажуть: “Оце язиката Хівря”.

ЛЕЖЕНЬ

Жив собі колись один чоловік із трьома синами. Два старших були парубки як парубки — і розумні й робучі. А третій був, хоч і дуже доброго серця, та такий ледачий, що цілими днями вилежувався як не на печі, то десь у садочку в холодочку. І за це прозвали його люди Лежнем.

От прожив батько, скільки йому там судилося прожити, та й умер. Лишилося по ньому чимало поля і багато худоби. Стали тоді старші брати між собою радитися, як би то Лежня обхитрувати.

— Поля йому однаково не потрібно, бо він на ньому працювати не буде, — кажуть. — А з худобою ми його підведемо.

Порадилися добре, а тоді й кажуть Лежневі:

— Слухай, Лежню, зробімо так: хай кожен із нас поробить загороди. Як ітиме худоба з пасовиська додому, то скільки в чю загороду зайде, стільки й буде. Пристаєш на таке?

— Пристаю, — наже, Лежень. — Хай буде по-вашому, братіки.

От старші брати й узялися загорожі городити, та все просторі, та з тесаних дощок, а в тих загорожах ще й хліви та стайні ставити. Працюють з ранку до ночі, аж їм руки опадають, а Лежень — нічого. Лежить собі на травичці в холодку й посвистує.

— Гей, Лежню, — кажуть йому люди, — ти чому загород не будуєш? Куди ж твоя частка худоби має прийти?

— А кудись уже прийде, — відповідає позіхаючи Лежень. — Ще вспію.

Коли ж прийшов уже день худобу ділити, встав Лежень, пішов навиривав кущів лободи, дикого проса і всякого іншого хабаззя та й натирав у дворі. А худоба, хоч і напаслася за день, та ввечері, повертаючи додому, проминула тесані загорожі й стайні старших братів, і вся посунула на Лежневі бур'яни.

Старші брати аж волосся на собі рвуть, аж плачуть з досади, та що зробиш? Самі ж таке придумали. Пропало!

А й Лежень зажурився. Як подивився на ту всю худобу, то лишень потилицю почухав.

— Це ж, — каже, — її й нагодувати треба, й напоїти, й корів подоїти, а коли ж я тоді лежатиму?

Зайняв усю череду вигнав на ярмарок та й попродав. Набрив грошей повну пазуху і знову журиться:

— Це ж гроші треба ховати та стерегти, щоб хто не вкрав, а коли ж я спати буду?

От подумав він, подумав, пішов і купив лантух²⁰) ладану. Виліз із тим лантухом на високу гору, підпалив ладан, а сам став на коліна й молиться.

— Дякую, — каже, — Тобі, Боже, що Ти мене з клопоту визволив.

А дим з ладану пішов та й пішов угору аж до неба. На те спускається янгол на золотих крилах і каже:

— Дійшла твоя молитва, Лежню, до Господа, і Він оце послав мене спитати, чого ти собі бажаєш?

Знову пошкріб Лежень потилицю й відповідає:

— Та я сам собі нічого не бажаю, тільки лежати і спати. Але як мені лежати і спати, коли мої бідні брати з горя плачуть і волосся на собі рвуть? То я хіба хотів би таку сопілочку, щоб, як у неї заграє, то всякий, хто мене почув би, веселився б і танцював.

---

²⁰) Лантух — великий мішок.

— Добре, — каже янгол, — ось тобі така сопілка! Дав Лежневі сопілку, а сам полетів знову на небо. Прийшов Лежень додому і застав братів сумних та зажурених.

— Не журіться, братці, — каже, — я вам зараз на сопілці заграю.

Та й вийняв сопілку і заграв.

Як лишень брати почули сопілку, та як схопляться, та як зарегочуть, як візьмуться в боки, як вдарять навприсядки! А Лежень і собі за ними — аж стіни трясуться! Та приплескують, та приказують, та регочуть, та витанцьовують, аж поки попадали з утоми й поснули на долівці. На другий день знову те саме і на третій день.

Та якось, як Лежневі вже обридло грати, схаменилися й кажуть:

— Що ж це ми виспівуємо та витанцьовуємо, а поле неоране стоїть. Треба в сусідів волів на відробіток позичити й собі поле зорати та засіяти.

От позичили вони пару волів, узяли плуга і поїхали в поле, а Лежня залишили вдома, бо він ще спав. Приїхали до свого лану, перехрестилися, старший брат узявся за чепіги, а середущий волів за налігач²¹⁾ і почали орати. Та не вспіли ще й половини гонів пройти, як надбіг Лежень.

— Боже помагай, братці! — кричить. — Я трохи заспав, але зараз вам заграю, щоб робота веселіше йшла.

Та брати, як лишень почули сопілку, враз і про роботу забули. Покинули волів і плуга, а вдарили такого тропака, що в них з-під ніг лишень грудки землі на всі сторони посипалися. Та хоч би ж то самі брати, а то й воли, наче показалися: поспиналися на задні ноги, скинули ярмо, позакандзюблювали хвости і давай вибри-

---

²¹⁾ Волів водять за налігач — за шнурок, який зашморгують за роги.

— То я хіба хотів би тану сопілочку, щоб, як у неї заграв,
то всякий, хто мене почув би, веселився б і танцював.

нувати, наче козли! Сопілка грає, брати виспівують та навприсяди чешуть, воли через голови перекидаються і вже не ревуть, а їржать кінськими голосами та хвостами вимахують на всі боки, і навіть плуг підсканує. Так веселилися до самого смерку й однієї борозни не скінчили.

Вертаються додому, брати піт рукавами втирають, воли з ніг падають, плуг ледве волочиться за ними, а поле, як було неоране, так і лишилося.

На другий день те саме, на третій знову.

Прийшла неділя, брати з церкви вернулися, посідали на призьбі та й знову журяться.

— Не буде, — кажуть, — через того Лежня діла. Вже скільки сусідам за волів винні, а ще й однієї борозни не доорали, та й не дооремо. Що ж його у світі Божому робити?

Подумали, подумали, а тоді старший брат і каже: — Треба нам тікати. Як утечемо в якесь інше село, то наймемося до роботи, заробимо хліба й грошей.

— Добре, — каже середущий брат, — складаймо ж у мішок, що нам буде потрібно, та й тікаймо, поки Лежня не видно.

А Лежень тим часом по другий бік тину в бур'яні лежав і все чув.

Поклали брати в мішок дві хлібини, добрий шмат сала, в'язанку цибулі, чисті сорочки і ще там щось, що було потрібне, і мішок зав'язали.

— Тепер же, — каже старший брат, — вийдемо на вулицю та подивимося, чи де нашого Лежня лиха година не наднесла.

Побігли вони виглядати, а Лежень тим часом вискочив, усе з мішка повитягав, позакладав за тин, а вліз у середину сам, зав'язався і сидить нишком.

Поприбігали брати і кажуть:

Та хоч би ж то самі брати, а то й воли наче показалися...

— Не видно ніде. Хапаймо ж цей мішок і тікаймо чимдуж!

Завдав один брат мішок на плечі другому, та й побігли. Біжать вони, біжать, а тоді той брат, який ніс мішка, й каже:

— Та й важкий цей міх — наче в нього глини хто накидав! Бери но, брате, ти його, бо мені вже несила.

Взяв другий брат мішна на плечі — справді важкий. Але нема часу роздумувати — побігли далі. Та так, то один брат понесе, то другий, і все тікають.

Відбігли вже кілька гонів од села, а Лежень у мішну озивається тихеньким голосом:

— Братці, братці, подожді-і-ть!..

— Бий же тебе нечиста сила! — розсердилися брати. — Таки побачив! Тікаймо ж дужче!

А Лежень знову з мішка вже голосніше:

— Братці, братці, подожді-і-ть!..

— Ой, чуєш? — каже один брат до другого. — Він уже нас наздоганяє! Біжімо ще дужче!

Та й побігли ще скоріше.

А Лежень вже на повний голос:

— Братці, братці, подожді-і-ть!..

А брати вже із сили вибилися, вже духу їм нестає, та й геп мішком об землю!

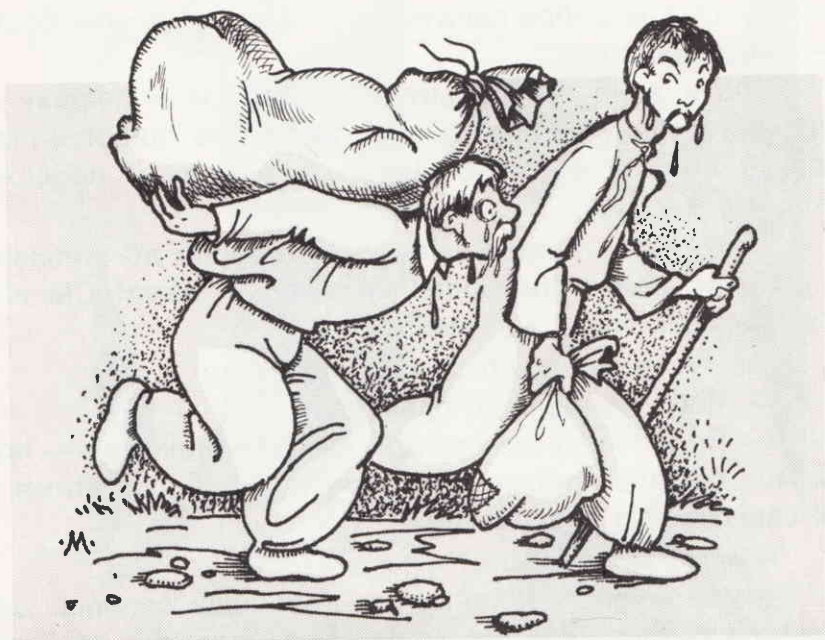
— Ой помалу-малу, братіни, бо я дуже забився! — озивається Лежень із мішка.

— То ти тут?

— Та тут. Куди ж би мав подітися? Я вас, братіни, у біді не покину.

— Ти такий-сякий! — лаються брати. — Та бодай тобі сей та той! І де тебе лихо взяло на наші голови?!

Та Лежень — ані гадки! Вийняв свою сопілку й заграв. Брати відразу й гнів забули та з танцями й піснями разом додому вернулися.

— Братці, братці, підожді-і-іть!..

Каже Лежень:

— Надвередили ви мені, братіки, поперек, як мною об землю гепнули. Піду ж я в солому вилежатися хоч нічку, а взавтра знову вам гратиму.

І пішов у клуню, заліз у солому й відразу захропів. А брати посідали і знову журяться:

— Зведе нас Лежень зі світу тією сопілкою, з торбами пустить. Що його робити?

— Знаєш, що? — каже один брат. — Візьмімо вкрадімо ту сопілку від Лежня та й укинємо її в річку.

— Оце ти добре придумав! — озвався другий брат. — Так і зробимо!

Пішли вони потихеньку у клуню, взяли сопілку й укинули в річку. А вода в річці бистра та глибока, підхопила відразу сопілку, закрутила нею та й понесла у безвісти.

Прокинувся рано Лежень — та зараз до сопілки, а сопілки, нема. Він сюди, він туди — нема! Сів він і заплакав з горя.

Аж тут знову прилітає янгол і питає:

— Чого ти, Лежню, плачеш?

— Як же мені не плакати, — каже Лежень, — коли моя сопілка пропала. На чому ж я тепер гратиму і як своїх братів звеселятиму?

А янгол йому на те:

— Не журися, Лежню, ось тобі інша сопілка, ще краща від тамтої. У цю лишень раз подмеш та й за пояс заткнеш, а вона тобі сама гратиме, аж поки сонце зайде.

— Оце добре! — зрадів Лежень. — Як її не треба і в руках тримати, то я зможу зручніше лежати, руки під голову заклавши. А ногами дригати також можна і лежачи.

Ледве взяв ту сопілку, ледве в неї подув, ледве за пояс заткнув, та як схопиться з соломи!

— Не журися, Ляню, ось тобі інша сопілка...

— Оце диво! — кричить. — Так у мене руки до роботи засвербіли, наче їх хто кропивою попик!

Та мерщій розсунену солому поправляє, та підгрибає, та підмітає! А тоді вскочив у повітку, захопив сокиру, дров нарубав і поніс до хати в печі розпалювати.

— Братці, — будить братів, — а вставайте мерщій, та берімося до роботи, бо в мене руки аж пашать до діла!

Дивом великим здивувалися брати, та не мали часу дивуватися, бо і їх від сопілки така хіть до праці взяла, що в хаті все ходором заходило: один воду носить, другий нашу вимішує, третій замітає. У сусідів ще й до ранньої молитви не ставали, а брати вже помолилися, вже й поснідали, вже й ложки помили та в поле зібралися. Та все скоренько, та все підбігцем!

Знову позичили волів, на цей раз аж дві пари, і рушили. Сопілка грає, брати підспівують, а воли, наче й не воли, а якісь заводські жеребці, шиї повигинали і чвалом-чвалом, ледве брати за ними вспівають.

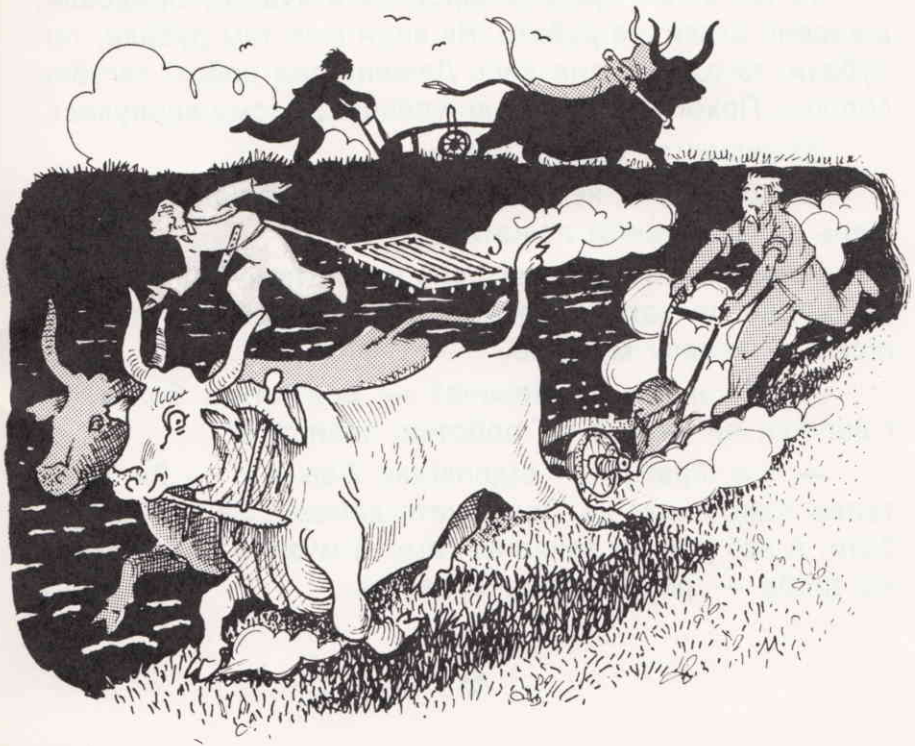
Приїхали на своє поле і стали орати. Та як орати! Ще інший господар один раз плугом не обернув, а брати вже — сім. Ще інший господар і сім разів не обернув, а брати вже кінчають. Лежень сам у борону впрягся, боронує і кричить.

— А поганяйте но там, братці, волів, бо мене сила розпирає!

Та волів і поганяти не треба — біжать самі, наче рисі, і плуг, як увійде в землю, то так борозну відріже, мов ножем.

Чи там інші господарі половину лану зорали, чи ні а брати вже й зорали, вже й заборонували, вже й засіяли й заволочили, та ще й сусідам допомогли.

І так з того дня пішло: як лишень Лежень до сходу сонця в сопілочку подме, то під братами наче земля загориться. Кожен за десятьох справляється, та при

— А поганяйте но там, братці, волів, бо мене сила розпирає!

роботі і співають, і жартують, й інших заохочують. За літо відробили за позичені воли та ще й на заробітні ходили. А люди наймали їх наввипередки, бо кожен брат за один день лан вижав і снопи пов'язав і в копи поскладав. А як стали втрюх, то за день стирту збіжжя змолотили. От які робітники були!

Та так вже й грошей заробили й худібку придбали, а восени стали ліс рубати. Як вони вже там рубали, так рубали, та одного дня десь Лежень при роботі загубив сопілку. Похопилися вже, як увечері додому вернулися.

Зажурилися старші брати.

— Це ж , — кажуть, — без тієї сопілки наш Лежень знову лежнем лежатиме.

Коли ж ні! **На другий день** удосвіта чують — а Лежень уже по **хаті товчється**, та щось робить, та ще й пісеньку веселу мугикає.

— Що ж це ти, Лежню? — дивуються брати. — І сопілки не чути, а ти роботою зайнятий?

— Е-е, братці! — відповідає Лежень. — Ви мене тепер і мотузком не прив'яжете лежати. Звик я до роботи. А хто робити звичний, тому й музики для заохоти не треба — робота сама веселить.

